



KUML
2010

KUML 2010

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Farvel til “Germania”

En kommentar inspireret af Søren Skriver Tillischs artikel i Kuml 2009

AF RASMUS BIRCH IVERSEN

I en på mange måder sympatisk artikel i Kuml 2009 revser Søren Skriver Tillisch den arkæologiske verden for et for mangelfuldt kendskab til faldgruberne ved anvendelse af de klassiske historikers beretninger om germanerne og en deraf følgende ukritisk anvendelse af disse kilder i den arkæologiske tolkningsproces.¹ Det er særligt brugen af vandremotiver, der gør det vanskeligt at anvende de klassiske kilder, og Tillisch fremhæver flere eksempler.

Jeg er imidlertid uenig med Tillisch på to afgørende punkter. Tillisch skriver, at den forhistoriske arkæologis brug af de klassiske kilder er meget begrænset, og at kilderne burde kunne anvendes med fordel med et bedre kendskab til de skjulte faldgruber, der findes gemt i den klassiske litteraturs genrekrav etc. Tillisch skriver desuden, at arkæologer ofte undskylder sig med, at deres manglende brug af disse kilder netop skyldes et kendskab til disse faldgruber kombineret med en manglende evne til at overskue den omfattende filologiske litteratur på området. Dette er en dårlig undskyldning, mener Tillisch, idet arkæologer ofte hævder at være i stand til at overskue og anvende teori og metode fra andre fagområder, f.eks. sociologi og antropologi, og at det derfor burde være muligt for en arkæolog at sætte sig ind i filologien også.

Til denne sidste påstand må det anføres, at enhver videnskabelig vinkel er et valg, der indebærer et fravalg af andre vinkler, og at der derfor næppe findes nogen arkæologer, der hævder at kunne overskue de faglige traditioner og paradigmer inden for alle faggrene, der på den ene eller anden måde kunne bidrage positivt til belysning af arkæologien. At vælge det generelle er således at fravælge det specifikke, og dette synes da også i nogen grad at være illustreret af Tillischs eget indlæg, idet han som mag.art. i klassisk arkæologi, og som jeg i dette indlæg, i nogen grad selv er på udebane.

Tacitus' Germania

Den første påstand, at brugen af de klassiske kilder i den arkæologiske fortolkningsproces har været begrænset, er ganske enkelt ikke korrekt. Danske arkæologer har i udstrakt grad anvendt de klassiske kilder, og i særlig grad Tacitus' "Germania". Sandsynligvis fordi den er en af få kilder, der er oversat til dansk, men også fordi den hævder at være en etnografisk beskrivelse af de germanske stammer og deres skikke og således giver et grundigt indblik i de germanske stammers politiske og sociale strukturer, deres militære organisation og religiøse skikke. Blot indenfor de seneste 20 års skandinaviske forskning kan nævnes en lang, men ufuldstændig, række eksempler på forskning, der i større eller mindre grad støtter sig til Tacitus.² Mængden af arbejder, der er gennemsyrede af en udtalt, implicit brug af Tacitus' beskrivelser, er så uoverskuelig, at det ville være nærmest umuligt at nævne dem alle, endsige at styre fri af dem i fremtidig forskning. Jeg vil sågar påstå, at Germania har medført en teoretisk dovenskab i den arkæologiske romertidsforskning, der af samme grund har virket som et tilflugtssted for ateoretiske eller endog antikvarisk indstillede forskere, om end denne beskyldning bestemt ikke gælder for alle de ovenfor citerede skribenter.

Germania består af en række fragmenterede beskrivelser af særheder og skikke, der synes at være spredt ud over så mange germanske stammer som muligt for herved at illudere, at Tacitus havde et større kendskab til germanerne, end tilfældet formodentlig reelt var. Hertil kommer en længere indledning, der beskriver germanerne under ét, og hvor der findes to helt centrale temaer, der i detaljerigdom står i kontrast til de øvrige beskrivelser, og hvis værdi tilsyneladende er uvurderlige; nemlig beskrivelserne af germanernes sociale struktur og af det politiske system. Det er disse to beskrivelser, der danner grundlaget for denne kommentar.

Det sociale hierarki

Det har længe været klart for mange, at beskrivelsen af det germanske sociale hierarki i virkeligheden er en overførsel af den romerske samfundsstruktur, en *interpretatio romana*, og dette nævnes da også forbigående hos Tillisch.³ Om dette hedder det hos A.A. Lund:⁴ "Når for eksempel Tacitus i Germania beskriver det germanske samfund, foregår det udelukkende ved hjælp af romersk terminologi. Sammenfatter man eksempelvis hans fremstilling af det germanske samfund, lader dette sig skematisk inddelle i fem hierarkisk opdelte strata, der set fra oven tager sig således ud:

rex/princeps
proceres/nobiles
ingenui/plebs
Liberti/libertini
Servi

Dette billede af det germanske samfund er næppe særlig pålideligt, for det genspejler det romerske samfunds struktur”.

Den mest eksplicite og vedholdende brug af Tacitus’ beskrivelser af det sociale hierarki findes hos P. Ethelberg.⁵ Her overføres det romerske sociale system direkte på det sjællandske gravmateriale fra yngre romersk jernalder. Ethelberg erkender i en fodnote, at han er bekendt med A. A. Lunds arbejde, men undskylder sin fortsatte anvendelse af Tacitus med, at det ikke er muligt at analysere den germanske samfundsstruktur uden.⁶ Dette argument er naturligvis videnskabeligt uacceptabelt, også selv om det uden brug af Tacitus ikke ville kunne lade sig gøre at rekonstruere den germanske samfundsstruktur. I senere arbejder forholder Ethelberg sig kun til en anden, noget mere harmløs fremført kritik, nemlig at Tacitus’ beskrivelser fra ca. år 100 næppe kan anvendes på et sjællandsk materiale fra tredje århundrede. Den indvending affærdiges med, at en statsdannelse allerede kan ses i det sønderjyske materiale i 1. århundrede...!⁷ Til trods herfor anvender Ethelberg ikke Tacitus i sine analyser af samfundsstrukturen for ældre romersk jernalder.⁸

Det militære demokrati

Beskrivelserne af det militære demokrati, der spillede en stor rolle i arkæologien i det hedengangne DDR,⁹ men som også har været citeret flittigt herhjemme,¹⁰ er mindst lige så problematisk som det sociale system.

Tacitus beskriver levende og detaljeret, hvordan politiske beslutninger, valg af militære ledere og beslutninger om at gå i krig tages på en folkeforsamling af samfundets våbenføre mænd, at konger valgtes fra ædel byrd og de militære ledere på baggrund af deres evner. Det var også på folkeforsamlingen, at beslutninger vedrørende dødsstraf blev afgjort. Desuden ved vi fra Tacitus, at de germanske hære var organiserede i enheder på hundrede mand og landskabet administrativt inddelt i *pagii*.¹¹

Det synes at være forbigået de fleste arkæologers opmærksomhed, og indtil for nylig også min egen, at også disse beskrivelser har slående ligheder i den romerske verden, nemlig i den tidlige republikks tid.¹²

Den romerske republiks politiske system var særdeles komplekst, og opfattedes allerede i sin samtid som resultatet af en naturlig knopskydning.¹³ Det bestod af senat og af tribeforsamlingen (*comitia tributa*) og *concilium plebis*, en almueforsamling med relativt begrænset kompetence. Centurieforsamlingen (*comitia centuriata*)¹⁴ var imidlertid det oprindelige politiske organ, der endnu formelt eksisterede på Tacitus' tid, og det havde formodentlig overlevet siden kongedømmets eller den tidligste republiks tid. Det var her, at hærførere valgtes, krige og de vigtigste love blev besluttet, og hvor domme, der medførte dødsstraf, blev afsagt.¹⁵ Centurieforsamlingen, der mødtes på Marsmarken, bestod af 193 centurier, og det menes, at de enkelte centurier oprindeligt afspejlede den oprindelige organisering af hæren i enheder á 100 mand. Med Roms vokseværk udvidedes antallet af centurier imidlertid ikke; de enkelte centurier blev blot større, og den horisontale inddeling af centurierne i sociale klasser forstærkede blot forvanskningen af den oprindelige struktur, idet det især var de lavest rangerende centurier, der voksede. Den absolut laveste klasse af jordløse proletarer bestod af blot en enkelt centurie, der efterhånden blev den absolut største, uden at dens indflydelse øgedes væsentligt. Øverst i hierarkiet var ridderstanden (*equites*), der tegnede sig for 18 centurier, samt den rigeste klasse af *pedites*, der havde råd til at stille til hæren med hest, og som med 80 centurier havde absolut flertal sammen med ridderstanden. Der stemtes efter rangklasse, og afstemningen var forbi, når der var opnået absolut flertal. Mere demokratisk var det militære demokrati altså ikke.

Under de øverste klasser fandtes yderligere fire klasser, samt en klasse på fem centurier af ubevæbnede med tilknytning til hæren.¹⁶

Også omkring afstemningsformen synes der blot at være tale om en overførsel fra det romerske system. Om germanerne hedder det hos Tacitus (*Germania* 11,2: 23-26): "Dernæst lytter de til deres konger (eller ledere) efter hver enkelts alder, byrd, krigsry eller talemåder, og dét mere ud fra den myndighed, der ligger i den enkeltes forslag end i hans magtbeføjelse. Forkaster de et forslag, afviser de det med en brummende lyd. Godtager de det, slår de deres *frameae* sammen: Det er hos dem den fornemste form for bifald at give sit tilsagn med våben".¹⁷

I den romerske centurieforsamling kaldtes de seks fornemste centurier indenfor *equites*-klassen også for *sex suffragia* opkaldt efter forsamlingens oprindelige måde at afgive sin stemme ved lydavgivelse, og *suffragium* blev heraf den latinske betegnelse for stemmeafgivning.¹⁸ Hos den danske historiker Peter Ørsted udtrykkes det så klart, at man næsten må formode, at han henvender sig direkte til den ukritiske Tacitus-læser, idet han skriver: "Det var hæren, som

var udgangspunktet for den videre opbygning af en politisk struktur [...] En folkeforsamling bestod derfor oprindeligt i, at hæren blev kaldt under våben, og hærlederen spurgte folket, om man skulle gå i krig eller ej. Stemmeretten, på latin *suffragium*, er dannet af *fragor*, som betyder den larm og støj, som de våbenføre mænd frembragte ved at råbe og slå på deres skjolde i bekræftelse eller benægtelse. De store beslutninger drejede sig om krig og forsvar og om valg af hærleder eller konge”.¹⁹

Endelig må det nævnes, at Rom og dets opland på republikkens tid var inddelt i triber, der gav navn til den senere indførte tribeforsamling og den militære rang tribun. Men i tågerne fra den tidlige republiks historie kendes også til andre inddelinger af Roms borgere, nemlig i såkaldte *vici* og i *pagii*.²⁰

Tacitus' motiver

Når Tacitus i disse afgørende beskrivelser af germanerne tilsyneladende vælger at foretage en spejling af det romerske samfunds egen fortid, så kan der formodentlig peges på to forklaringer. Det er velkendt, at Tacitus ønskede at udstille sin samtids dekadence ved at spejle den i lyset fra de uspolerede ædle vilde, samt at hans ønske var at vende tilbage til den republikanske styreform. Lige så vigtigt er formodentlig det antikke kultursyn, en centrum-periferi opfattelse, hvor fremmede samfund blev mere og mere primitive, jo længere væk man bevægede sig fra den romerske højkultur.²¹

Tacitus' Germania må altså først og fremmest forstås som en konstruktion baseret på en lang litterær tradition og kulturcentreret forståelse med et slet skjult moralsk og politisk budskab til den romerske samtid. At der indlejret i Germania, sammen med vandrehistorier og spejlinger, kan være fragmenter af sandheder om de germanske stammers levevis er sandsynligt, men det var aldrig Tacitus' formål med værket. Tværtimod kan man i de romerske kilder generelt ikke fornemme noget egentligt ønske om et indgående kendskab til germanerne – en form for magtarrogance, der synes at være et gennemgående træk i asymmetriske relationer mellem store og små magter.

Vi kan også udlede, at Tacitus anså de germanske stammer for at stå på et kulturelt stade, der svarede til Roms i tiden omkring republikkens indførelse. Altså var de germanere, eller rettere dem der boede tættest på den romerske grænse, 5-600 år bagefter den romerske højkultur. Om det så også var Tacitus' hensigt at argumentere for, at Rom skulle skrue tiden tilbage til denne tid, er måske mere usikkert, men sikkert er det, at Tacitus var modstander af sin samtids politiske system.

Konklusion

Den generelle afvisning af centrale passager hos Tacitus udelukker imidlertid hverken, at germanerne havde et hierarkisk opbygget samfundssystem, eller at beslutninger blev taget i en form for fællesskab, der kan minde om beskrivelserne hos Tacitus. Antydninger af noget sådant findes for eksempel i den noget mere troværdige helgenbeskrivelse om goteren St. Sabas martyrdød fra 372 e.Kr., hvor vi om det gotiske samfund hører om såvel landsbyråd som stammeråd, men hvor en egentlig fast ledelsesstruktur kun er formaliseret i krise-tid.²² Den tidlige middelalders ting-system i Skandinavien kan have gamle rødder og kan dermed ligeledes indikere, at der til grund for Tacitus' beskrivelser i det mindste ligger en halv sandhed om samfund, hvis oprindelige samfundstrukturer var sammenlignelige.

De fremlagte eksempler skal derimod ses som et opgør med en Tacitus-fundamentalistisk indstilling hos nogle arkæologer, der anvender lange passager fra Germania som en vægtig del af deres bevisførelse, eller hvor citaterne gør det ud for arkæologens samfundsopfattelse. Fra en kritisk vinkel er anvendeligheden af Tacitus' Germania begrænset, og den arkæologiske forskning bør derfor i højere grad rådes til fremover at ty til sociologisk og antropologisk teori frem for den lette vej omkring de klassiske kilder.²³

NOTER

1. Tillisch 2009.
2. Hedeager 1992; von Carnap-Bornheim 1992; von Carnap-Bornheim & Ilkjær 1996; Wikborg 1998; Ejstrud & Jensen 2000; Solberg 2000; Ethelberg 2000; 2001; 2003; 2009; Boye *et al.* 2009; Jensen 2003; Grane 2003; Watt 2003; Jensen 2006; Storli 2006; Asingh 2007; Stylegar 2009; Fabech 2009. De nævnte eksempler er blot udtryk for forfatterens egen læsning. Listen er således ufuldstændig.
3. Tillisch 2009, s. 215.
4. A.A. Lund 1993, s. 56.
5. Ethelberg 2000; 2001; 2003; 2009; Ethelberg *et al.* 2009.
6. Ethelberg 2000, s. 169, note 17: "Wenn man sich aber nur auf die von den Germanen bekannten Begriffe stützt, wird es überhaupt nicht möglich sein, die damalige Gesellschaftsstruktur zu analysieren. Tacitus ethnographisches Werk über die Germanen gibt nach heutiger Einschätzung das beste Bild der Entwicklung der barbarischen Gesellschaft des 2. und 3. Jahrhunderts".
7. Boye *et al.* 2009, s. 256f.
8. Ethelberg 1995; Ethelberg 2003.
9. Hermann 1982.
10. F.eks. Hedeager 1992, s. 185; von Carnap-Bornheim 1992; von Carnap-Bornheim & Ilkjær 1996; Ejstrud & Jensen 2000.
11. Bruun & Lund 1974. Så sikre er man på beskrivelsens nøjagtighed, at man uden videre har oversat Tacitus' *pagii* til det gamle danske herred.

12. Taylor 1966; Lintott 1999.
13. Lintott 1999, s. 27.
14. Af *centum* = 100.
15. Taylor 1966, s. 86.
16. Håndværkere, musikere etc.
17. Fra A.A. Lund 1993, s. 246.
18. Taylor 1966, 2, 85; Lintott 1999, s. 47.
19. Ørsted 2006, s. 162.
20. Lintott 1999, s. 52.
21. A.A. Lund 1993, s. 36ff.
22. Thompson 1966, s. 25 ff, Näsman 1988. En fuldstændig rekonstruktion af samfundsstrukturen er dog hos dem begge dannet ved interpoleringer fra andre historiske kilder, der ikke alle har samme troværdighed som helgenberetningen om St. Saba.
23. Kun få andre klassiske kilder rummer brugbare beskrivelser af de germanske samfund og deres skikke.

LITTERATUR

- Asingh, P. 2007: The Bog People. I: P. Asingh og N. Lynnerup (red.): *Grauballe Man. An Iron Age Bog Body Revisited*. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg.
- Boye, L., P. Ethelberg & U.L. Hansen 2009: Conclusion. I: L. Boye & U.L. Hansen (red.): *Wealth and Prestige. An analysis of Rich Graves from Late Roman Iron Age on Eastern Zealand, Denmark*. Kroppedal, s. 255-262.
- Bruun, N.W. & A.A. Lund 1974: *Tacitus Germania. Publius Cornelius Tacitus. Germaniens historie, geografi og befolkning*. Højbjerg.
- Carnap-Bornheim, C. von 1992: Die Germanische Gefolgschaft. Zur Interpretation der Mooropfer der jüngeren römischen Kaiserzeit in Südsandinavien. Ein archäologischer Diskussionsbeitrag. I: E. Straume & E. Skar (red.): *Peregrinatio Gothica III*. Oslo, s. 45-52.
- Carnap-Bornheim, C. von & J. Ilkjær 1996: *Illerup Ådal. Bd. 5. Die Prachtausrüstungen*. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg.
- Ethelberg, P. 1995: The Chieftains' Farms of the Over Jerstal Group. *Journal of Danish Archaeology* 11. 1992-93, s. 111-135.
- Ethelberg, P. 2000: *Skovgårde. Ein Bestattungsplatz mit reichen Frauengräbern des 3. Jhs. N. Chr. auf Seeland*. Nordiske Fortidsminder Ser. B. bd. 19. København.
- Ethelberg, P. 2001: Reges/principes – Könige/Adel. I: B. Arrhenius (red.): *Kingdoms and Regionality. Transactions from the 49th Sachsensymposium 1998 in Uppsala*. Stockholm.
- Ethelberg, P. 2003: Den tidlige rigsdannelse i Slesvig (150-450 e.Kr.). I: P. Ethelberg; N. Hardt; B. Poulsen & A.B. Sørensen: *Det Sønderjyske Landbrugs Historie. Jernalder, vikingetid og middelalder*. Haderslev, s. 272-299.
- Ethelberg, P. 2009: Frühe Königreiche. Machtkonzentrationen in Südsandinavien im 1.-4. Jahrhundert n. Chr. I: S. Burmeister & H. Derks (red.): *Konflikt. 2000 Jahre Varusschlacht*. Stuttgart, s. 170-182.
- Fabech, C. 2009: Fra ritualiseret tradition til institutionaliserede ritualer. I: A. Carlie (red.): *Jernaldernes Rituelle Pladser. Utskrift* 9. Halland, s. 317-342.
- Grane, T. 2003: Romerske kilder til Germaniens geografi og etnografi. I: L. Jørgensen, B.

- Storgaard & L. Gebauer Thomsen (red.): *Sejrens Triumf – Norden i skyggen af det romerske imperium*. København.
- Goldsworthy, A. 2008: *Cæsar. En biografi*. København, s. 126-147.
- Jensen, E.M. 2006: Den romerske villa og fyrsten ved Tjørring. Økonomiske, sociale og politiske forhold i ældre jernalder ved Herning. *Midtjyske Fortællinger 2006*. Herning, s. 67-106.
- Jensen, J. 2003: *Danmarks Oldtid. Ældre Jernalder. 500 f.Kr.-400 e.Kr.* København.
- Lintott, A. 1999: *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford.
- Lund, A.A. 1993: *De etnografiske kilder til Nordens tidlige historie*. Højbjerg.
- Näsman, U. 1988: Analogislutning i nordisk jernalderarkæologi. Et bidrag til udviklingen af en nordisk historisk etnografi. I: B.M. Rasmussen & P. Mortensen (red.): *Fra stamme til stat i Danmark 1. Jernalderens stammesamfund*. Jysk Arkæologisk Selskab. Højbjerg, s. 123-140.
- Solberg, B. 2000: *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*. Oslo.
- Storli, I. 2006: *Hålogaland før rikssamlingen. Politiske prosesser i perioden 200-900 e.Kr.* Oslo.
- Stylegar, F.A. 2009: “..An ornament in peace and a defence in war”. Late Roman weapon graves and military organisation in Eastern Norway. I: K. Chilidis, J.Lund & C. Prescott (red.): *Facets of Archaeology. Studies in Honour of Lotte Hedeager on her 60th birthday*. Oslo, s. 243-262.
- Taylor, L.R. 1966: *Roman Voting Assemblies. From the Hannibalic War to the Dictatorship of Caesar*. Michigan.
- Thompson, E.A. 1966: *The Visigoths in the Time of Ulfila*. 2nd edition (2008). Duckworth, London.
- Tillisch, S.S. 2009: Oldtidsforfattere under arkæologisk kontrol. Om skriftlige kilder og materiel kultur i Sydsandinavien. *Kuml 2009*, s. 213-240.
- Watt, M. 2003: Våbengravene – regionale forskelle inden for våbentyper og gravskik i Danmark, 100 f.Kr.- 400 e.Kr. I: L. Jørgensen, B. Storgaard & L. Gebauer Thomsen (red.): *Sejrens Triumf – Norden i skyggen af det romerske imperium*. København, s. 180-193.
- Wikborg, J. 1998: Den ældre järnålderns vapengravar i Mälaronrådet – internationellt på det lokala planet. I: K. Andersson (red): “*Suionum hinc civitates*”. *Nya undersökningar kring norra Mälardalens äldre järnålder*. OPIA 19. Uppsala, s. 19-57.
- Ørsted, P. 2006: *Caesar. Politik og moral i det romerske imperium*. 3. udgave. København.